

Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvo

VILMA BUKAITĖ

Nepriklausomybės Akto signataras

Petras Klimas

VILMA BUKAITĖ

Nepriklausomybės Akto signataras

Petras Klimas

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

Vilnius

Knygos leidimą parėmė

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-123/2016)

Recenzentai:

doc. dr. Algis Povilas Kasperavičius
(Vilniaus universitetas)

dr. Vytautas Žalys
(Užsienio reikalų ministerija)

Redaktorė

Virginija Savickienė

Senjos dailininkas

Arūnas Prelgauskas

Maketavo

Edita Gužaitė

„Man teko suktis visuose sūkuriuose“: įvadas

Jie veikia oriai, nusimanydami,
jog viską daro teisingai ir visa išlieka.
Jie tikri, kad bus kada nors pamatyti,
kai nieko neliks čia, kai visi išsiskirstys.

M. Martinaitis,
*Nežinomo dailininko paveikslas*¹

Rašydamas biografinę knygą, istorikas patenka į kitą laiką ir erdvę tarp žmonių, kurių niekada nesutiks. Jis tiesia nematomą tiltą tarp savo kartos ir tos, kuria domisi, iš dalies ir tarp dviejų žmonių: tyrinėtojo ir iškilios, įdomios asmenybės. Autorius tarpininkauja praeičiai, nes skaitytojai susipažįsta ne tik su žmogumi, kurio vardas paskatino paimti knygą į rankas, bet ir su jo laiku. Kviečiame Jus susipažinti su valstybininku, diplomatu, istoriku, publicistu Petru Klimu (1891–1969), už kurio biografijos slypi sodrus intensyvių Lietuvos ir pasaulio pokyčių metas.

Nagrinėdami visuomenės sąveikas su jos gyvenamuoju laikotarpiu, sociologai dažnai naudoja *kartų teoriją*². Jos autoriai pabrėžia giminingą panašiu metu gimusiųjų socialinę, kultūrinę patirtį. Esminiai kiekvienos kartos bruožai gana universalūs, būdingi visam Vakarų pasauliui. Vis dėlto Baltijos valstybių skirtingų kartų istorija ypač išryškina regiono savitumą. XX a. pirmojoje pusėje ji suldyta iš stiprios tautinės savivarbos, didžiulio nepriklausomybės metų veržlumo, skaudžių abiejų pasaulinių karų praradimų ir drastiškų netekčių totalitarinės santvarkos metais. Šio laikotarpio Lietuvos istorija įspūdingai sodri, kupina socialinių ir politinių virsmų, geriau dokumentuota už ankstesnius laikotarpius. Žmonės, patyrę 1905 m. revoliucijos neramumus, du pasaulinius karus, gyvenimą Rusijos imperijoje, dvi vokiečių okupacijas, vieną, du ar net tris trumpus komunistinės santvarkos diegimo epizodus³, Lietuvos valstybingumo

¹ M. Martinaitis, *Sutartinė*, Vilnius, 2016, p. 278.

² W. Strauss, N. Howe, *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*, New York, 1991, 538 p.

³ Nemažai lietuvių susidūrė su komunistine santvarka ne tik 1917–1919 m., bet ir 1940–1941 m. Dalis Lietuvos teritorijos buvo okupuota 1918 m. pabaigoje–1919 m. rugpjūčio mėn. Pirmojo pasaulinio karo metais į Rusijos gilumą pasitraukę lietuviai matė komunistinio režimo sukeltą chaosą po 1917 m. Spalio revoliucijos.

laikotarpį ir egzodą arba gyvenimą sovietų okupuotoje Tėvynėje, gal net represijas, – lyg gyvosios krašto istorijos enciklopedijos. Kita vertus, jie patys pajuto ir skaudžių išbandymų, sukrėtimų ar netgi tragedijų.

Vakarų pasaulyje gimusieji maždaug 1883–1900 m. vadinami *prarastąja karta*⁴ – jos žmonių likimus dramatiškai pakeitė Pirmasis pasaulinis karas. Jų bendraamžiai Lietuvoje pajuto visus XX a. pirmosios pusės socialinius ir politinius sukrėtimus: naudojo bent penkias valiutas, patyrė tris emigracijos bangas ir tris dideles ekonomines krizes. Net mažai išsilavinusieji gebėjo susikalbėti dviem ar trimis kalbomis. Aukštąjį išsilavinimą dauguma įgijo ne gimtinėje, tik jauniausieji tapo pirmaisiais Lietuvos universiteto studentais. Tik 1904–1906 m. atsiradusi laisvė skaityti lietuvišką spaudą, netrukdomai mokytis gimtosios kalbos ir burtis į lietuviškas kultūrinės organizacijas formavo jų pasaulėžiūrą. Nors Pirmasis pasaulinis karas paveikė ir jų likimus, Lietuvos visuomenei dar didesnės įtakos turėjo valstybingumo paskelbimas ir įtvirtinimas.

Karta, 1918 m. sulaukusi 18–35 m., įkūnijo tuometinį Vakarų pasaulio tikėjimą progreso galia – ji buvo veržli, atkakli ir kūrybinga. Iš valstiečių luomo kilę Lietuvos žmonės įdėjo daug pastangų, kad įgyvendintų savo sumanymus. Tokio amžiaus žmonės dalyvavo Nepriklausomybės kovose, pradėjo ūkininkauti po žemės reformos, kūrė Lietuvos įmones, dirbo mokyklose, savivaldos ir aukščiausios valdžios institucijose. Nepriklausomybės metai buvo, galima sakyti, šios kartos *aukso amžius*, sukūręs prielaidas dėl įtakos Lietuvos valstybės raidai nusipelnyti minimos teorijos autorių ateinančiai kartai skirto *didžiosios* vardo⁵. Nemažai jos žmonių pasirinko skirtingą užsiėmimą nuo vaikystėje tėvų jiems numatytojo arba įrašytojo studijų baigimo diplome. Likimai netikėtai keisdavosi, nes Nepriklausomybė atvėrė daug naujų galimybių.

Politiniai ir socialiniai virsmai į pokyčių epicentrą atvedė daug naujų asmenybių, greitai įsiliejusių į Lietuvos Respublikos politinį, kultūrinį, profesinį elitą. Pirmajai vyriausybei vadovavo vos 35 m. amžiaus Augustinas Voldemaras (g. 1883). Aleksandras Stulginskis (g. 1885), turėdamas tiek pat

⁴ Ribinės datos yra sąlyginės ir skirtingose šalyse, priklausomai nuo istorinių realiųjų, skiriasi maždaug vienais–trejais metais. Lietuviškąją kartų chronologiją reikėtų dar išsamiau patyrinti ir patikslinti.

⁵ Pagal *kartų teoriją*, apie 1900–1924 m. gimę žmonės priklauso *didžiąjai kartai*, o 1925–1942 m. – *tyliajai*. Didžiosios kartos vyresnieji žmonės, jau galėję studijuoti Lietuvos universitete arba Vakaruose, turėjo nemažai galimybių realizuoti savo gebėjimus. Vis dėlto valstybingumo netektis juos ištiko sulaukus dar tik vidutinio amžiaus. Jaunesnieji dar tik buvo pradėję atsiskleisti. Nemenka dalis vadinamosios *didžiosios kartos* žmonių okupavus Lietuvą emigravo, buvo represuota, dalyvavo partizaniniame judėjime, turėjo prisitaikyti arba bent nutilti stalinmečiu – anot sociologo Vytauto Kavolio, tapo *nužemintųjų generacija*, žr.: V. Kavolis, *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulė jaunos eskizai*, Klivlandas, 1968, 79 p. Šio daugiareikšmio žodžio samprata univarsi: išvykusieji prarado savo žemę, likusieji totalitarinės santvarkos metais buvo priversti vieną pat kitą *nusižeminti*.

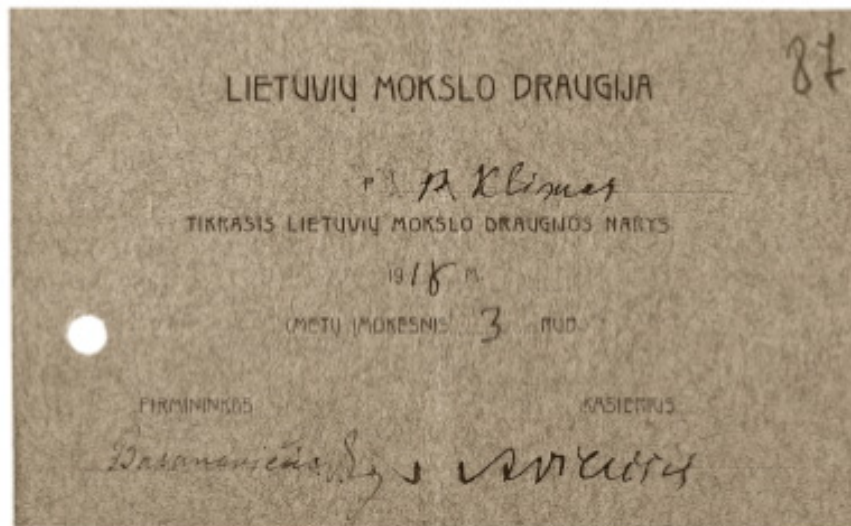
metų, tapo valstybės prezidentu. Neseniai dvidešimt penkerių sulaukęs vienas iš pirmųjų Lietuvos kariuomenės savanorių Pirmojo pasaulinio karo dalyvis Kazimieras Ladyga (g. 1893) vadovavo Nepriklausomybės kovų mūšiams. Broliai Mykolas, Vaclovas ir Viktoras Biržiškos (g. 1882, 1984, 1886) 1922 m. pradėjo dėstyti Lietuvos universitete. Šios kartos įtakingųjų žmonių biografijos daugiasluoksnės, sodrios, nes jie ugdė įvairius gebėjimus, prireikus keisdavo savo veiklos sritį. Paskutinis užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys (g. 1895) pradėjo darbą diplomatinėje tarnyboje, išėjęs į atsargą kariuomenėje. O po sovietinių represijų vertė iš prancūzų kalbos grožinę literatūrą, jo parengtieji klasikos vertimai tebeleidžiami ir dabar.

Tarp jau paminėtųjų puikiai dera P. Klimo biografija. Šio valstybininko veiklos Lietuvos Taryboje apibūdinimas – „teko suktis visuose sukuriuose“⁶ – tinka ir visam jo gyvenimui. Ne kartą likimą radikaliai pakreipdavę politiniai virsmai tai leisdavo asmenybei atsiskleisti, tai drastiškai apribodavo. Vyresnėse gimnazijos klasėse P. Klimas jau netrukdomas mokėsi lietuvių kalbos, rašė į spaudą, pats su draugais leido laikraštėlį. Jis buvo vienas iš svarbiausio XX a. Lietuvos politinio dokumento – Vasario 16-osios Akto – rengėjų ir bendraautorijų. Vadovavo pasiuntinybėms šešiose šalyse, kalbėjo ir rašė keliomis užsienio kalbomis. Laisvalaikiu tyrinėjo istoriją: ir naujausiąją, ir seniausiąją. Dėl nesusipratimų arba melagingų kaltinimų jis susidūrė su dviejų imperijų ir dviejų totalitarinių valstybių teismais ir represinėmis institucijomis.

Iškalbingas P. Klimo gyvenimo geografinis žemėlapis. Jo šiaurėje – studijų metais lankytas Peterburgas, vakaruose ir pietuose – po kartą diplomatinio darbo metais matyti Portugalijos sostinė Lisabona ir Senovės Egipto Tėbai – Luksoras. O rytuose – Kopeisko lageris RSFSR Čeliabinsko srityje, kuriame keleri metai greičiausiai buvo virtę amžinybe. Jame neabejotinai ryškiausiai pažymėti Kaunas ir Paryžius, greičiausiai – dar ir didžiulių neįgyvendintų svajonių miestas Vilnius. Tokia punktyrinė, fragmentiška biografijos santrauka – lyg pažadas, kad skaitant apie šio žmogaus gyvenimą neteks nuobodžiauti.

P. Klimo biografijos tyrinėtojams netenka liūdnei dūsauti, kad trūksta medžiagos, – jo gyvenimo ir veiklos istorinių šaltinių lobynas didžiulis. Dar Pirmojo pasaulinio karo metais, nesulaukęs 25 m., jaunas lietuvių politikas sąmoningai pradėjo kaupti asmeninį archyvą, tapdamas ir šaltinių kūrėju, ir interpretatoriumi. Jo rašytinis palikimas, ypač dienoraštiniai užrašai, atsiminimai, diplomatiniai pranešimai, rodo autoriaus polinkį fiksuoti ir kartu apmąstyti dabartį, o vėliau – ir praeitį. 1915–1919 m. P. Klimas aptardavo aktualijas dienoraštyje, kartu įsegdamas ir svarbių politinių dokumentų – spaudinių ir nuorašų. Nemažai jo tekstų leidybai parengusio dailininko Žibunto Mikšio

⁶ P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919–1940 m.*, Vilnius, 1991, p. 6.

Petro Klimo Lietuvių mokslo draugijos nario pažymėjimas.
Vilnius, 1918 m. LCVA

iškiliais dėstytojais, bendravo su iš įvairių Lietuvos vietų susirinkusiais smalsiais ir kūrybiškais bendraamžiais. Formavosi jauno žmogaus pasaulėžiūra ir tiriamojo darbo įpročiai. Tuometinis palankumas nuosaikiai kairiajai politinei ideologijai, lydimas idėjinės tolerancijos, polinkis į savišvietą, įprotis rengti išrašus ir užrašus, stiprus individualizmas, atskirumas nuo kitų kolegų, bet ir gebėjimas dirbti kartu, iniciatyvumas liko jam būdingi ir vėliau.

Lietuvių organizacijose Pirmojo pasaulinio karo metais

Baigdamas studijas, 23-erį P. Klimas jau buvo gana žinomas lietuvių kultūrinio gyvenimo dalyvis ir publicistas. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse į Lietuvą po studijų grįžus M. Biržiškai, S. Šilingui, Jokūbui Šernui, A. Stulginskiui ir kitiems jų bendraamžiams, jaunosios kartos įtaka lietuvių visuomeniniam gyvenimui augo. Išsilavinę, energingi jauni žmonės buvo laukiami ir patys noriai dalyvavo lietuvių draugijose.

1907 m. balandžio 7 d. įkurta Lietuvių mokslo draugija sutelkė inteligentus bendram kultūriniam darbui. Ji rūpinosi tautinio paveldo išsaugojimu, tvarkymu ir pateikimu visuomenei, skatino mylėti tėvynės praeitį ir gimtąją kalbą. Draugijos sumanytojas ir įkūrėjas buvo iki pat mirties jai vadovavęs J. Basanavičius – labiausiai pasišventęs, daugiausia energijos ir laiko draugijos darbams paskyręs jos narys. Žinoma, joje daug nuveikė ir kiti vyresniosios kartos lietuviai P. Vileišis, J. Jablonskis, P. Mašiotas, J. Tumas-Vaižgantas. Joje subrendo politikai M. Biržiška, A. Smetona, J. Vileišis, Jurgis Šaulys.

P. Klimas Lietuvių mokslo draugijos veikla susidomėjo anksti – buvo pirmą kartą paminėtas tarp jos visuotinio suvažiavimo svečių dar 1908 m., mokymdamasis gimnazijoje¹⁵⁵. Dalyvavo juose ir 1910, 1911 ir 1912 m. Visuotiniame 1913 m. suvažiavime nuskambėjęs pagyrimas, kad jos archyvas labai praturtėjo „Aušrinės“ rengėjų ir talkininkų sukaupta tautosaka, taikytinas taip pat šią rinkusiam P. Klimui¹⁵⁶. Jis buvo paminėtas tarp naujų draugijos narių jau 1910 m. vykusiame suvažiavime. Antrą kartą tarp ką tik priimtųjų jį įrašė po ketverių metų. Būtent 1914 m. birželio 12 d. ir atrodo labiausiai tikėtina P. Klimo įstojimo data. Ši informacija pasikartoja keletą kartų, be to, nuo tada jis tikrai aktyviai dalyvavo draugijoje¹⁵⁷.

Jau 1914 m. P. Klimas Lietuvių mokslo draugijos visuotiniam suvažiavimui parengė pranešimą „Kas reikia žinoti prieš imant tvarkyti javų prekybą Lietuvoje“. Jame aptarė pasaulinės javų prekybos specifiką, skatindamas tautiečius nebijoti verslumo. Po šešiasdešimties metų istorikas Juozas Jurginis šį pranešimą priskyrė prie aštuoneto, jo manymu, įdomiausių tarp visų, skaitytų Lietuvių mokslo draugijoje¹⁵⁸. „Lietuvos žiniuose“ P. Klimas jau anksčiau buvo paskelbęs keletą straipsnių kooperacijos temomis. Pagal juos paruošė brošiūrą apie smulkiojo kredito draugijas, kurią vėliau Vilniuje išleido Lietuvių draugija Maskvos aukštųjų mokyklų studentams šelpti. Tai buvo pirmoji jo parašyta knygelė. Beje, P. Klimas buvo šio sambūrio Leidybos komisijos pirmininkas¹⁵⁹.

Kai Pirmojo pasaulinio karo metais daug Lietuvos inteligentų pasitraukė į Rusijos gilumą, Lietuvių mokslo draugija nežlugo tik Vilniuje likusių inteligentų rūpesčiu. P. Klimo įtaka joje išaugo. Jis dalyvavo visuose 1914–1918 m. visuotiniuose Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimuose, kiekviename perskaitydavo po mokslinį pranešimą¹⁶⁰. 1916 ir 1917 m. buvo išrinktas į Revizijos komisiją, joje su kolegomis kruopščiai dirbo. Prasmingi buvo jo siūlymai 1915 m. visuotiniame draugijos susirinkime: kaupti medžiagą apie Pirmojo pasaulinio karo eigą ir parengti bei išleisti spaudos draudimo panaikinimo dešimtmečiui skirtą 1904–1914 m. lietuviškų leidinių ar nors spaudos bibliografiją. Abiem

¹⁵⁵ *III Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimų atvykusių svečių sąrašas, Vilnius, 1908 08 18*, LLTI, f. 22, b. 1, l. 24.

¹⁵⁶ Dalis P. Klimo surinktų patarlių paskelbta „Aušrinėje“, 1910, nr. 6, p. 29.

¹⁵⁷ LMD narių sąrašai, *Lietuvių tauta*, 1910, kn. 1, sąs. 4, p. 564, 1919, kn. 2, sąs. 4, p. 603; Lietuvių mokslo draugijos nariai nuo 1907 04 07 iki 1932 04 07, mirusieji, liovę jais būti ir tebėsa, *Lietuvių tauta*, 1932, kn. 4, sąs. 3, p. 387.

¹⁵⁸ J. Jurginis, Lietuvių mokslo draugija, *Is lietuvių kultūros istorijos, t. 8: Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*, Vilnius, 1975, p. 86.

¹⁵⁹ P. Klimo laiškas „Aušrinės“ redakcijai, 1914 01 24, LMAVB, f. 191, b. 210, l. 8.

¹⁶⁰ 1914 m. – „Kas reikia žinoti, prieš imant tvarkyti javų prekybą Lietuvoje“, 1915 m. – „Kaip randama žmonių santykiuose vadinamoji objektyvi tiesa? Iš etikos metodo studijų“, 1916 m. – „Keli senovės lietuvių kultūros bruožai“, 1917 m. – „Lietuvių gyvenimo vietos senovėje ir dabarties laiku“, 1918 m. – „Senoji lietuvių tikyba“.

Sambūryje kunigas Juozas Bakšys ir A. Smetona liūdnam šmaikštavo: „Kad dabar užgriūtų Mikalojaus [parapijos salės] lubos, tai visas lietuviškumas Vilniuj dingtų...“¹⁸³ – salėje sėdėjo dauguma vilniškių lietuvių inteligentų. Gruodžio 11, 15 ir 26 d. įvyko nauji vadinamojo „Inteligentų būrio Lietuvos reikalams svarstyti“ susitikimai. Jų dalyviai toliau polemizavo Lietuvos politinio savarankiškumo ir sienų klausimais.

Gruodžio 12 d. P. Klimui teko proga išvysti jau antrą imperatorių savo gyvenime – Vokietijos valdovą Vilhelmą II. Lydimas svitos, Vilniuje šis aplankė keletą okupacinės valdžios įstaigų, užsuko į Katedrą, užkopė į Pilies kalną, apžiūrėjo Šv. Onos bažnyčią.

Kalėdų metas P. Klimui buvo liūdnas, tokią nuotaiką lėmė jau pati karo atmosfera: „Išėjau į Žvėryną. Taip nyku, taip keista – vienam miške naktį! Atsiminiau visus draugus, pagalvojau, stengiausi įsivaizduoti, kaip jie laikosi – kažin koks nepaprastai tolimas ryšys pasirodė tarp jų ir manęs. Nei mintis, nei žinia tarytum jų nepasiekia. Pakilėjau rankas, šūktelėjau į šniokščiantį mišką – vienas, vienai vienas! Ir skubinau vėl į savo lindybę – dešimt metų nepadaryto darbo daryti.“¹⁸⁴ Tas pats jausmas P. Klimą lydėjo per visą Pirmojo pasaulinio karo laikotarpį¹⁸⁵. Tąkart Kūčių vakarą praleidęs su Janulaičių šeima, per Kalėdas jis nesiryžo keliauti pas bičiulius. Pasivaikščiojęs nuėjo į kino teatrą, bet ten apimtas slogių minčių grįžo namo ir prisėdo prie mėgstamų knygų. Po poros dienų P. Klimas svečiavosi Mykolo ir Bronislavos Biržiškų šeimoje ir jauki jų namų atmosfera kiek prasklaidė jo liūdesį. Metų sandūroje iš naujųjų P. Klimas tikėjosi nedaug: „Jeigu visi 1916 metai bus taip paniurę, toki rūstūs... neįdomūs, banaliniai. Kur dėtis? Oi lietuviai, kodėl Jūs išbėgot! Jeigu badu mirsime, tai drauge, bet kam dvasią atėmėt?“, „Baisiai nykus laikas, Nauji metai kažin kokie – nusenę, be vilties, be ūpo. Ar nauji?“¹⁸⁶ 1916 m. Vilniaus lietuviams nebuvo džiugesni: jau metų pradžioje ėmė stigti duonos, dingo cukrus, visų maisto produktų ir duonos kainos toliau kilo¹⁸⁷. Kovo mėn. viduryje tapo sunku gauti miltų ir bulvių.

¹⁸³ P. Klimas, *Dienoraštis...* [1915 12 04 įrašas], p. 54.

¹⁸⁴ Ten pat [1915 12 19 įrašas], p. 63.

¹⁸⁵ P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje...*, p. 15.

¹⁸⁶ P. Klimas, *Dienoraštis...* [1915 12 31, 1916 01 01 įrašai], p. 69.

¹⁸⁷ „Darau bandymus, kaip išmisti su ½ sv. duonos [200 g – *V.B.*]... Šutinu žimius ir vietoj duonos su arbata“ [1916 01 15 įrašas], „Duonos ima trūkti mieste. Mano tarnaitė kelinta diena su brotkartėmis ieško ir ieško, bet neranda. Tai nėra, tai baisybės žmonių vieno kąsnelio per naktis laukia“ [1906 01 21 įrašas]. P. Klimas, *Dienoraštis...*, p. 75, 77. Brotkartė – duonos savaitinė kortelė, su kuria miesto gyventojai galėjo už gana prieinamą kainą įsigyti dienos arba savaitės normą (dienos norma – nuo 300 g iki 100 g).

Vadovėlių autorius ir redaktorius

Dar 1909 m. Lietuvių mokslo draugija sudarė pirmąją Vadovėlių komisiją, kuri labiausiai rūpinosi vadovėlių vidurinėms mokykloms rengimu – jai priklausė J. Basanavičius, J. Tumas-Vaižgantas ir Jurgis Šlapelis. 1915 m. ji buvo atnaujinta. Vilniaus lietuvių inteligentai rūpintis vadovėlių rengimu įpareigojo A. Janulaitį, M. Biržišką, A. Smetoną, Kazimierą Bizauską, P. Klimą. Naujieji komisijos nariai pradėjo ieškoti tinkamų vadovėlių. Dažniausiai autoriai tiesiog išversdavo iš užsienio kalbų ir pritaikydavo lietuviškoms mokykloms. Tuo tarpu lituanistinius vadovėlius teko rašyti patiems. Lėšų leidybai skyrė ir Lietuvių mokslo draugija, ir LDNKŠ.

P. Klimas pats parengė penkis vadovėlius, tai gana daug. Jis adaptavo Lietuvos vidurinėms mokykloms J. Jablonskio vadovėlį „Lietuvių kalbos sintaksė“¹⁸⁸. Be to, remdamasis tais pačiais gramatiniais principais, P. Klimas suvienodino rašybą visuose 1915–1917 m. Lietuvių mokslo draugijos vadovėliuose, prisidėdamas prie bendrinės kalbos sklaidos ir įsitvirtinimo Lietuvoje. Labiau patyrę vadovėlių autoriai ir kalbininkai, grįžę iš Rusijos, dar kiek pakoregavo vėlesnes šių vadovėlių laidas arba naujai parašytuosius, atnaujino terminiją¹⁸⁹. „Lietuvių kalbos sintaksė“ buvo populiarus vadovėlis, 1932 m. pasirodė paskutinė, aštuntoji jo laida, taigi mokyklos jį naudojo apie dvidešimt metų. Iš jo gimnazijoje mokęsis vertėjas Antanas Dambrauskas pabrėžė šios knygos svarbą, ugdant lietuvių kalbos žinias mokykloje: „plona, nedidelė tai buvo knygelė, tačiau iš jos išmokau tiek, kad šiandien storiausi tomai maž ką begali duoti“¹⁹⁰.

Rengdamas 1916 m. išleistą „Skaitymų knygą lietuvių kalbos pamokoms“, P. Klimas kruopščiai išstudijavo lietuvišką grožinę literatūrą. Tekstus iš Lietuvių mokslo draugijos bibliotekos šiam vadovėliui pateikė jos įkūrėjas: „Negaliu atsišėbėti ramumu ir kantrybe Basanavičiaus, kurs per dienų dienas iš visų kerčių ir užkampių bibliotekoje, tamsiuose Šv. Mikalojaus bažnyčios priestatuose ieškojo ir man nešė kaip paslaugus tarnas pageltusius Donelaičio, Poškos, Stanevičiaus, Daukanto, Žemaitės ir kitų mūsų dar taip negausių rašytojų leidinėlius, taip pat „Aušrą“, „Varpą“, „Tėvynės sargą“, kuriuos jis vienas težinojo, kur rasti tame niūriame labirinte.“¹⁹¹ P. Klimas parinko knygai tinkamus tekstus, samdytas žmogus juos nurašydavo. Tuomet sudar ytojas redaguodavo rankraštį, suvienodindamas rašybą, barbarizmus pakeisdamas lietuviškais norminiais žodžiais.

¹⁸⁸ J. Jablonskis, *Lietuvių kalbos sintaksė*, Seinai, 1911, 104 p.; *Lietuvių kalbos sintaksė: Rygiškių Jono sintaksės turiniu naudodamasis parašė Petras Klimas*, Vilnius, 1915, 51 p.

¹⁸⁹ P. Klimas, L. M. D. Vadovėlių Leidžiamosios Komisijos apyskaita, 1918 I 1–X 1, *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 111.

¹⁹⁰ A. Dambrauskas, *Viskas praeina*, Vilnius, 1991, p. 49.

¹⁹¹ P. Klimas, *E mano atsiminimų*, p. 80.

ir moteries. Tai buvo tokia darni ir taip švarios, krikščioninės simpatijos draugystė, kad ilgiausi metai negalėjo jos nei sumažinti, nei kokiu vualiu aptraukti. Mums nebuvo ko slėptis, juolab veidmainiauti. Dausų šiluma, kurią jaučiau, nereikalavo net familiariškumo. Mes nesivadinoje nei vardais, nei sakėme kits kitam *tu*. Pagarbos etiketas negadino širdies akordo. Aš nė karto nepabučiavau jai net rankos. Tai buvo asketiška tikrosios žmonių meilės transfigūracija. Ji mane tais sunkiais laikais gelbėjo nuo visų nerimų ir įturtino pasiryžimu auginti tarp žmonių tokį pat neužinteresuotą jausmą. Ji pripratino gerbti moterį, ne tik gerbti, bet ir adoruoti. Su jos antspaudu ašėjau per gyvenimą.²⁵⁹ Tiesa, dienoraštyje apie E. Janulaitienę praspūdo tik menka užuomina: „Gerai, kad desperacijos valandą galiu atsilankyti ir atsikvėpti pas tyros sielos ir malonaus gražumo žmogystą.“²⁶⁰

Karo metas privertė P. Klimą apsiriboti itin kuklia buitimi: „Nerūpėjo nei turtai, nei patogumai. Neatsimenu tada turėjęs nereikalingą porą batų ar antrą drabužių eilę. Gyvenau kaip studentas kambary be baldų, miegojau lovoj be jokių prašmatnumų. Valgiau valgyklose, kurios nesiskaitė su mano pamėgimais. Apie jokių turtą ir kalbos negalėjo būti. Ir vis tiek gyvenimas tada buvo kupinas gėrybių.“²⁶¹

Net ir P. Klimui dar nedalyvaujant valstybės kūrimo darbe, politika veržėsi į jo akiratį nuo pat vaikystės – su 1905 m. revoliucijos įspūdžiais, diskusijomis laikraščiuose, kuriuose bendradarbiavo, skaitytomis politinių teoretikų knygomis, neteisingai patirtomis represijomis, pokalbiuose su bičiuliais, bendraminčiais ir oponentais. Iki 1916 m. išsikristalizavo pagrindinės P. Klimo vertybinės ir politinės nuostatos, kurios mažai kito vėliau. Susiformavo jo darbo įpročiai, išryškėjo akademinis interesų laukas. 1916–1917 m. jis ne veltui tapo vienu iš pagrindinių lietuvių politinių dokumentų bendraautorių ir redaktorių. Vis dėlto veiksmingai politinei veiklai dar reikėjo galios. Norėdama iškelti Lietuvos klausimo sprendimą į tarptautinį lygmenį, ją stengėsi įgyti 1917 m. rugsėjo 22 d. išrinktoji institucija.

²⁵⁹ Ten pat, l. 42–43.

²⁶⁰ P. Klimas, *Dienoraštis...* [1916 10 16 įrašas], p. 130.

²⁶¹ P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje...*, p. 14–15.

Valstybingumą kuriant ir įtvirtinant

Nepriklausomybės paskelbimo būdo paieškos

1917 m. rugsėjo mėn. prasidėjo P. Klimo intensyviausios veiklos laikotarpis, trukęs maždaug šešerius metus. Jis buvo nepaprastai prisodrintas politinių įvykių ir asmeninio gyvenimo pokyčių. Tuo metu sparčiai kito ir Lietuva – tai viena iš istorikams įdomiausių XX a. krašto istorijos atkarpų.

Žinoma, pradėdama darbą, Lietuvos Taryba dar tegalėjo vien tikėtis, kad jų sumanymus pavyks tinkamai įgyvendinti. Rugsėjo 23 d. vakare Vyriausiojo Rytų fronto kariuomenės vado štabo įgaliotinis, Lietuvos karinės valdybos vadovas Franzas Josephas von Isenburgas-Birsteinai dvidešimčiai Lietuvių konferencijoje išrinktų vyrų įteikė oficialius Lietuvos Tarybos narių pažymėjimus²⁶². Po to jis pakvietė naujosios lietuvių institucijos narius iškilmingos vakarienės su kraštą administravusiais ir kitais pareigūnais. Beveik visi Tarybos nariai apsirengė juodus iškilmingus švarkus iki kelių – surdutus. Tik P. Klimas dėvėjo paprastą kostiumą, nes puošnesnių rūbų dar neturėjo²⁶³.

Tarybos nariai ir okupacinės valdžios atstovai susėdo prie stalo. Vakarienė su karinės ir civilinės administracijos pareigūnais dvidešimčiai lietuvių vyrų buvo ne itin maloni, P. Klimas ją apibūdino dar rūsčiau: „ligi aitrumo neskanis“²⁶⁴. Atsiminimų knygoje jis rašė, jog priešais sėdėjęs vokietis įtariai jį stebėjo. Netrukus ėmė teisintis – tai buvo 1916 m. jį areštavęs ir Vilkaviškio kalėjime įkalinęs Marijampolės apskrities karinis viršininkas.

Kitą dieną, rugsėjo 24 d., įvyko pirmasis naujos institucijos posėdis. Po trumpos diskusijos susirinkusieji nusprendė ją pavadinti Lietuvos [Krašto] Taryba (vok. k. *Litauische Landesrat*). Iš Lietuvių konferencijoje daugiausia balsų gavusiųjų kolegų jie išrinko prezidiumą: pirmininku tapo A. Smetona,

²⁶² Lietuvos Taryba, *Lietuvos aidas*, 1917, nr. 7.

²⁶³ Anot P. Klimo, vėliau „tik per smurtą Komitetas man pasiūlė surduta, kad galėčiau pasirodyti oficialiuose pokyliuose ar vizituose“, žr.: P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje...*, p. 14; *Dienonaštis...* [1917 11 09 įrašas], p. 189.

²⁶⁴ P. Klimas, *Į mano atsiminimų*, p. 105.

Lietuvos derybų su Sovietų Rusija delegacija Kauno geležinkelio stotyje. Iš dešinės pirmas Ernestas Galvanauskas, ketvirtas Simonas Rozenbaumas, penktas Kazimieras Bizauskas, šeštas Juozas Vailokaitis, septintasis Tomas Norus-Naruševičius, devintasis Petras Klimas, dešimtas Vytautas Račkauskas. Kaunas, 1920 m. balandžio mėn. LNM

vyriausybės projektą⁴⁵⁶. Jam buvo svarbus Lietuvos gyventojų religinis, kalbinis ir politinės sąmonės bendrumas. Vilnius, nepaisant lietuviškai nekalbančiųjų gausos, 1904–1918 m. jau buvo tapęs Lietuvos politiniu centru, o Gardinas ir juolab Slonimo žemė buvo lietuviams kultūriškai svetimas kraštas. Ataskaitoje apie derybų eigą vyriausybei, kuri turėjo priimti galutinį sprendimą, jis pateikė savus argumentus už mažesnę teritoriją: „Iš tikrųjų etnografinių išrodymų dėl tų Lydos, Gardino ir Ašmenos apskričių mes neturime, išskyrus kelis senus arba labai skystus nurodymus apie lietuvių kalbos vartojimą atskirose vietose arba jų lietuvišką kilmę. Tiesa, yra dar geografinis motyvas – natūralinė siena – Nemunas ir gal ekonomijos ryšiai, bet tuo argumentu labai keblu operuoti.“⁴⁵⁷

Sovietų Rusijos delegatų⁴⁵⁸ pateiktoji sienos versija numatė Lietuvai dar mažesnę teritoriją nei santūrus P. Klimo Lietuvos Taryboje 1918 m. siūlytasis projektas. Sovietų vyriausybė baltarusių gyvenamas žemes laikė savo strateginių interesų sfera. Lietuvai ji priskyrė tik tas teritorijas, kur kalbantieji lietuvių kalba sudarė akivaizdžią daugumą. Didelė Vilniaus krašto dalis pagal maskviškių nubraižytą žemėlapią esą turėjo atsirasti Sovietų Rusijos pusėje. Atsakydamas į tokį spaudimą, P. Klimas parengė išsamų referatą, kuriame detalčiai argumentavo Lietuvos poziciją. Po įtemptų diskusijų Sovietų Rusijos delegacijos vadovas Adolfas Joffė pareiškė, kad sutinka su lietuvių teritoriniais reikalavimais, išskyrus Gardino gubernijos žemes.

Balandžio 25 d. Lenkija atnaujino metų pradžioje nutrūkusius karinius susirėmimus su Sovietų Rusija. Iš pradžių maskviškiai derybose su lietuviais mainais už kompromisą sienų klausimu reikalavo sudaryti prieš Lenkiją nukreiptą karinę sąjungą⁴⁵⁹. Tiesa, Lietuvai šio įsipareigojimo vis dėlto pavyko išvengti, nors Sovietų Rusija grasino pasitraukti iš derybų. Joms baigiantis, karinę persvarą įgijusi Raudonoji armija jau artėjo prie Lenkijos. Liepos 9 d. ji pasiekė susitarimuose numatytą Sovietų Rusijos ir Lietuvos sieną.

Po permainingų, maskviškių vilkinamų sunkių derybų Sovietų Rusijos vyriausybės vadovas Vladimiras Leninas, tikėdamasis laimėti prieš Lenkiją ir vėliau nevaržomai savivaliauti visame regione, nutarė pasirašyti taikos sutartį su Lietuva. Maskvoje manyta, kad pergalės atveju jos bus galima nepaisyti. Liepos 12 d. Sovietų Rusijos ir Lietuvos delegacijos, taigi ir P. Klimas, Maskvoje pasirašė

⁴⁵⁶ „Būdamas priešingas lietuvių teritorijų išplėtimui neetnografiniais pagrindais, aš tylėjau per tuos disputus“, žr.: P. Klimas, *Į mano atsiminimų*, p. 246.

⁴⁵⁷ P. Klimo pranešimas J. Purickiui apie derybas Maskvoje, *Maskva, 1920 05 26*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 164.

⁴⁵⁸ Sovietų Rusijai atstovavo Adolfas Joffė, Julianas Marchlewskis ir Leonidas Obolenskis.

⁴⁵⁹ Turėdama aiškia persvarą kare, Sovietų Rusija visų pirma buvo suinteresuota, kad Lietuva nesutiktų paremti Lenkijos. Juk tuo pat metu Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos vyriausybės Kaunui primygtinai siūlė karinę sąjungą su Varšuva.

„Būsiu visai kaip Senosios Romos Vakarų imperijos valdovas“

Pirmasis paskyrimas: pasiuntinys Italijoje

1923 m. rugsėjo 23 d. pirmasis Lietuvos pasiuntinys Italijoje P. Klimas traukiniu iš Kauno išvyko į Berlyną. Ten trumpai pavieršėjęs pas kolegas, nuvažiavo į Ženevą. Jos geležinkelio stotyje sėdo į trečią traukinį, riedėjusį Milano link, iš ten ketvirtuoju pasiekė Romą. Ko gero, tai buvo pati žaismingiausia ir kūrybiškiausia tarpukario lietuvių diplomato kelionė – bent savo vaizduotėje ją turėjo progą pakartoti visi dienraščio „Lietuva“ skaitytojai. Mokėjusieji lotynų kalbą, ko gero, nesunkiai perprato iš pažiūros įmantrų autoriaus slapyvardį *Scarabeo*⁵⁸¹. Jau nuo pat 1920 m. lietuvių spaudoje atsirasdavo išvykų į Europą aprašymų: pasakodavo aplankiusieji Vokietiją, Prancūziją, Didžiąją Britaniją, kitas šalis. J. Staugaitis, J. Purickis paskelbė išsamius pranešimus apie politinius vizitus į Prancūziją, Didžiąją Britaniją, Italiją, kuriuose pateikė ir publicistinių įžvalgų apie šių valstybių gyvenimą⁵⁸².

P. Klimo pasakojimas apie kelionę į Romą liudija jo feljetonisto talentą, paradokso ir raiškaus, net aštroko žodžio pomėgį. Autorius minėjo nedaug architektūros ar gamtos paminklų, tačiau pabrėžtinai mielai rašė apie buitines detales: kainas, valgytą maistą, aptarnaujantį personalą, orą, matomus vaizdus. Subtiliai prisiminė romantiškus pasivaikščiojimus Ženevoje, Ronos upės Ruso saloje 1920 m. vėlyvą rudenį⁵⁸³. Pasakojimo pabrėžtinai subjektyviai, komiška, kartais net autoironiška: „Tiesa, nemalonus Eitkūnuose tas keistas, niekur

⁵⁸¹ Viena iš šio žodžio reikšmių yra vabalas, kita, skarabėjas, irgi aiškiai siejasi su labiausia žinomu P. Klimo slapyvardžiu Vabalėlis. „Gerai, kad Vabalas – Scarabeus parašo bent į Lietuvą. Visi godžiai skaitome“, žr.: J. Tumas-Vaižgantas, *Laiškai Klimams* [1924 01 13, B. ir P. Klimams], Vilnius, 1998, p. 16. Citata skyriaus pavadinime – *P. Klimo laiškas J. Tumui-Vaižgantui, Paryžiu, 1929 11 22*, VUB, f. F1, b. F331, l. 108.

⁵⁸² Pvz., Just. Staugaitis, Kelionė Paryžiu ir Ryman, *Laisvė*, 1919, nr. 93, 94; Kelionės įspūdžiai, *Laisvė*, 1920, nr. 2, 5, 16, 23, 1921, nr. 6, 7, 14–18, 20, 21; B. St. Seimo delegacijos kelionės į Suomius, *Laisvė*, 1922, nr. 3.

⁵⁸³ „Jei kada jums gyvenime nesiseks, būtinai aplankykit tą salą dviese prie mėnesienos, nesigailėsite!“, žr.: Scarabeo [P. Klimas], Laiškai iš Italijos. II. Per Šveicariją ir Ženevoje, *Lietuva*, 1923, nr. 243.

kitur nevertojamas čiupinėjimas už visų kūno dalių su gana keistais arba nesuprantamais klausimais. Bet naujai vykstančiam keleiviui dabar tatai yra pirmas stipresnis įspūdis, ir jis kartais atrodo net patenkintas tuo vokišku nepaprastumu. Atsisėdęs į vokiečių traukinį, jis jaučiasi kaip numasažuotas ir džiaugiasi ūmai atsiradusiu apetitu. Gal tuo tikslu tas masažas tedaromas, kad Įsrutės bufetininkas galėtų daugiau sardelkų parduoti [...]. Tik po sardelkų žmogus išdrįsti pradėti sąskaitas... 18 milijonų už sardelką! O už bilietą, jei tik bent kiek toliau važiuoji, milijardai!“⁵⁸⁴, „Visai naktį aš buvau Ženevoje. Nemanokit, kad aš į miestą atvykau kaip koks neprašytas irokėzų arba Amerikos penkių tautų indėnų atstovas-kunigaikštis skūstis Tautų Sąjungai ant amerikų barbaringumo. Mano galvoj nebuvo nė vienos plunksnos ir aš niekieno nepastebėtas už 1 ½ fr. nukeliavau į nedidelį viešbutį“⁵⁸⁵.

Rugsėjo 29 d. P. Klimas pagaliau pasiekė Romą. Pirmieji įspūdžiai grįžtant į 1922 m. pavasarį lankytą miestą buvo niūroki: „Visur pilna plytelių, popierių, druzgų ir dulkių. Medžiai palši nuo saulės ir dulkių, žolė išdžiūvusi, žmonės apskarę, moterys vaikais aplipusios, viskas atrodo bėdina, prasta. Jau įvažiuoji į Romą, o tie vaizdai nesikeičia. Ir čia visur apšnerkšta, dulkina – apleista ir be galo palša. Amžinas, didis, garsus kultūros ir dailės židinys, didelės, garbingos, simpatingos tautos sostinė, viso pasaulio religinis centras Roma, kurios taip visi trokšta pamatyti, šit koks įvažiuojant, beveik kaip mūsų Aleksotas ar Šančiai...“⁵⁸⁶

Lietuvos pasiuntinybė Romoje įsikūrė institucijai išnuomotame bute Corso d'Italia g. 25 – netoli jaukaus vieno iš gražiausių Romoje Borgezių parko. Iš Lietuvos pasiuntinybės Italijos užsienio reikalų ministeriją pėsčiomis buvo galima pasiekti per dvidešimt minučių. Tik 1925 m. rudenį ši atstovybė persikėlė į netoliese buvusį P. Klimo išnuomotą atskirą namą Nicolo Porpora g. 20, o 1932 m. – į Lietuvos vyriausybės įsigytą pastatą Nomentana g. 116 – *Villa Lituania*. Lietuvis skubėjo kuo greičiau mokytis italų kalbą. Panaudodamas turimas lotynų kalbos žinias, P. Klimas greit pradėjo skaityti laikraščius, klausėsi besikalbančiųjų ir po kelių savaičių jau diskutuodavo itališkai. Jam padėjo Romoje jau maždaug dešimtmetį gyvenę lietuviai, du žymūs lietuvių dailininkai, tapę jo kolegomis. Jonas Macevičius tuomet studijavo architektūrą, o Adalbertas Staneika buvo pasiuntinybės Italijoje sekretorius.

Perėmęs laikinosios atstovybės archyvą iš jai vadovavusio A. Staneikos, pedantiškasis P. Klimas pasibaisėjo: „Vienas raštas yra įkištas į skyrių raštų, kuriuos gauna atstovas, kitas į skyrių, kurį išsiunčia atstovas, telegramos irgi,

⁵⁸⁴ Scarabeo [P. Klimas], Laiškai iš Italijos. I. Per Vokietiją, *ten pat*, nr. 242. Įsrutė, Įsrutis dabar – Rusija, Kaliningrado sritis, Černiachovskas.

⁵⁸⁵ Scarabeo [P. Klimas], Laiškai iš Italijos. II. Per Šveicariją ir Ženevoje, *ten pat*, nr. 243.

⁵⁸⁶ Scarabeo [P. Klimas], Laiškai iš Italijos. III. Simplono tunelis. Pirmi įspūdžiai Italijoje, *ten pat*, nr. 244.

Petras Klimas (karietoje) vyksta į iškilmingą pasiuntinio kredenčių įteikimo Prancūzijos prezidentui Gastonui Doumergui ceremoniją. Paryžius, 1925 m. liepos 17 d. LCVA

Lietuvos pasiuntinys Petras Klimas padeda vainiką prie Prancūzijos Nežinomojo kareivio kapo.
Paryžius, 1925 m. liepos 18 d. LCVA

pasiuntinio rašyta atmintinė, Pierre'as Étienne'as Flandinas pasakė tik keletą bendriausių frazių ir stengėsi kuo daugiau klausinėti⁶⁶². Šiuo laikotarpiu bene įtakingiausias prancūzų užsienio politikos žinovas ir lėmėjas buvo tuometinis ministerijos generalinis sekretorius A. Legeras. Lietuvos pasiuntiniui Paryžiuje tekdavo nemažai su juo bendrauti.

Nuo 1933 m. ministerijos Politikos ir komercijos departamento direktoriaus pavaduotoju, o 1937–1938 m. direktoriumi dirbęs René Massigli gana dažnai su P. Klimu būdavo tiesmukas ir šiurkštokas. Pavyzdžiui, 1934 m. skatindamas Lietuvą ieškoti kompromiso su Lenkija, pareiškė: kol ši Kaune boikotuojama, bet koks jos priešininkei palankus Prancūzijos gestas esą „įgauna demonstracijos prieš Lenkiją reikšmės“⁶⁶³. Iš tikrųjų, maždaug tokios pozicijos prancūzai ir laikėsi ne tik 1919–1925 m., bet faktiškai iki pat 1940 m. vidurio. O su 1933–1937 m. Politikos ir komercijos departamento direktoriumi Pauliumi Bargetonu ir Europos skyriaus vedėju Charles'iu Rochatu P. Klimas sutarė puikiai – šie du diplomatai netgi kviesdavo jį su žmona popiečio arbatos arba vakarienės į savo namus. Paryžiečiai neatverdavo savo būsto durų atsitiktiniams žmonėms, tad toks gestas akivaizdžiai liudijo šeiminingų pomėgį bendrauti su lietuviu ne tik darbe.

P. Klimas stengėsi, kad užsimegztų ir neformalus Lietuvos ir Prancūzijos aktyvių visuomenės atstovų bendradarbiavimas. Jau 1930 m. pabaigoje keletą kartų Baltijos valstybėse viešėjusio prancūzų publicisto Henrio de Montforto rūpesčiu buvo įsteigtas Prancūzų–baltų komitetas, iki 1932 m. rengdavęs vadinamuosius „Baltų pusryčius“, skirtus Lietuvai, Latvijai, Estijai, Suomijai arba Lenkijai⁶⁶⁴. Į juos kas mėnesį susiburdavo akademinio pasaulio atstovai, politikai, žurnalistai ir kiti besidomintieji – paklausydavo pranešimo, diskusijų, neformaliai pabendraudavo. Tiesa, Lietuvos dalyvavimą šiame sambūryje sunkino Lenkijos įtaka jame.

1935–1940 m. veikė kitas, atnaujintas Prancūzų–baltų komitetas, populiarinęs tris Baltijos valstybes, inicijavęs ir koordinavęs jų kultūrinius ryšius su Prancūzija. Iki 1937 m. vidurio jam vadovavo Atstovų Rūmų Užsienio reikalų komisijos pirmininkas, prekybos ministras Paulius Bastidas. Kas tris mėnesius „Baltų pusryčius“, panašius į ankstesnius, arba iškilmingus pietus rengdavo vis kitos komitete dalyvavusios valstybės atstovai. Kartą per metus

⁶⁶² P. Klimo atmintinė „Užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio pasikalbėjimai su Prancūzijos URM p. Flandin, gen. secr. Leger ir Pol. dep. direktorium Bargeton Paryžiuje 1936 02 03“, *Paryžius*, 1936 02 03, ten pat, ap. 7, b. 1867, l. 12–14.

⁶⁶³ P. Klimo pranešimas S. Lozoraičiui „Klaipėdos reikalai“, *Paryžius*, 1934 10 31, ten pat, f. 648, ap. 1, b. 26, l. 138.

⁶⁶⁴ Komitetui vadovavo istorikas, ekonomistas ir geografas prof. Henris Hauseris, jam priklausė *Alliance Française* gen. sekretorius P. Labbé, teisininkas A. de Gouffre de La Pradelle, senatorius G. Reynaldas ir diplomatas J. Noulensas.

Atnaujinto Prancūzų-baltų komiteto šventiniai pietūs. Iš kairės: pirmas istorikas Henris Hauseris, ketvirtas diplomatas Robertas Coulondre, šeštas Petras Klimas, septintas diplomatas Josephas Noulensas. Paryžius, 1935 m. gegužės 31 d. LCVA

Klimų šeima savo sodybos kieme. Iš kairės: Petras Klimas, Konstancija Klimienė, Adolfas Klimas, Elena Klimienė, Marijona Klimaitė. Priekyje stovi Gediminas ir Aldona Klimai.
Kušliškės, apie 1918–1920 m. Gulbinų šeimos archyvas

Kol frakas kabodavo spintoje

Šeimos žmogus

Rašant apie P. Klimą, visada pirmiausia norisi kuo daugiau pasakoti apie jo politinę veiklą – ryškią, intensyvią ir esmingai svarbią šiam valstybininkui. Vis dėlto akivaizdu, kad ja žmogaus gyvenimas neapsiribojo. Be to, gebėjimui nuolat daug kūrybingai dirbti reikėjo ir atsvaros – poilsio, atgaivos, šeimos ir draugų palaikymo.

Kol P. Klimas gyveno vienas, bent per atostogas stengdavosi grįžti į gimtąją sodybą. Jo artimieji buvo santūrūs žmonės, bet prisirišimą ir meilę parodydavo rūpindamiesi vienas kitu. Ir šis valstybininkas, ir jo du broliai, sesuo mamos pastangomis įgijo išsilavinimą, buvo savo srities profesionalai. Iš gimtųjų namų jie visi išsinešė svarbų kraitį – pagarbą rašytam žodžiui, gebėjimą atkakliai siekti tikslo, didžiulį savarankiškumą, darbštumą ir sumanumą.

Vyriausias Bernardo ir Elenos Klimų sūnus Sergijus mokėsi Marijampolės, Vilniaus, vėliau Peterburgo gimnazijose. Spaudos draudimo metais su broliu Adolfu padėjo tėvams platinant lietuvišką spaudą. Kaip jau minėta, mirus tėvui, rūpinosi šeimos ūkio tvarkymu. Vis dėlto mama siekė, jog sūnus įgytų norimą specialybę. 1905–1907 m. S. Klimas kaupė žemdirbystės žinias Danijos, Švedijos, Olandijos ir Vokietijos ūkiuose. 1907 m. jis studijavo agronomiją Kijevo politechnikos institute, 1908–1913 m. – Peterburgo agronomijos institute. Nuo 1912 m. iki vokiečių okupacijos Pirmojo pasaulinio karo metais buvo anglišku mineralinių trąšų prekybos atstovas Lietuvoje¹¹⁶.

S. Klimas domėjosi politikos aktualijomis – teturėdamas tik devyniolika metų, dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. Po jo rengė susibūrimus ir gretimų apylinkių žmonėms pasakojo apie šiame suvažiavime priimtus nutarimus. Kaip ir penkeriais metais jaunesnis brolis Petras, domėjosi kooperacija. Priklausė Marijampolėje veikusioms ūkio draugijoms, jose rengdavo viešas paskaitas apie kooperatyvų kūrimą. Daug skaitė žemdirbystės, agronomijos, kooperacijos

¹¹⁶ S. Klimo gyvenimo aprašymas, Kaunas, 1940 11 27, nuorašas, Gulbinų šeimos archyvas.

struktūros – tik atnaujinti tekstą. Jis siūlė neruošti naujo vadovėlio, tik pakoreguoti, vietomis papildyti ankstesniąją „Lietuvos istoriją“: „Toks metodas būtų ir greičiausias, ir vaisingiausias [...]. Kai atsiras žmogus, kurs sugebės ką visai naujo parašyti, bus labai puiku, bet tegu tat pirma padaro. [...] Senas kelias visada naudingesnis, nes jis leidžia važiuoti be šuolių į iškeles. [...] Palikite privatinei iniciatyvai kitas formas ir kitus metodus. Kai ta naujoji iniciatyva pasirodys geresnė ir laimingesnė – šitoji „Lietuvos istorija“ galės savo mirtimi numirti. Aš būsiu labai patenkintas taja mirtimi, kuri nebus palikusi tuščios vietos.“¹²⁵⁴

Liepos mėn. baigiantis, A. Šapoka rašė P. Klimui, jog Švietimo ministerija jau paskyrė lėšas antrajam „Lietuvos istorijos“ leidimui, kurį ketinama netrukus parengti. Kauniškiai jo bendraautoriai buvo pažadėję pateikti atnaujintus rankraščius metų pabaigoje. Atrodo, šis sumanymas iš pradžių buvo atidėtas, nes tik 1940 m. kovo mėn. pradžioje A. Šapoka paprašė P. Klimą atsiųsti naująjį rankraštį kovo ir balandžio mėn. sandūroje. Redaktorius prašė įvardyti pastabų ankstesniajam leidimui, į kurias atsižvelgus būtų galima pataisyti naująjį. Balandžio 15 d. siųsdamas rankraštį, jis pridūrė keletą bendrųjų pastabų: „Nenorėčiau, kad Jūs į tą tekstą dėtumėt, kaip praeitą kartą, tam tikros aktualinės nuotaikos. Istorijoje tokios nuotaikos nėra geras daiktas, nei jos nieko, ypač jaunimo, neįtikina“, „Svarbiausia yra vengti ilgumų ir agitacinių posakių, o ypač pasigyrimų“¹²⁵⁵. Beje, jis pasiūlė iliustracijoms panaudoti Nepriklausomybės Akto pirmąjį, reprezentacinį, egzempliorių. Vietoje honoraro paprašė atspausdinti atskira brošiūra 100 egz. jo paruoštojo teksto. Deja, laiko šio vadovėlio antrajam leidimui nebebuvo skirta. O pirmasis leidimas po Lietuvos valstybingumo netekties ir ją atkuriant įgijo simbolinės reikšmės. Jis buvo išleistas ir išvijoje, o 100 tūkst. egzempliorių tiražu vėl pasklido po Lietuvą 1989 m., P. Klimo tekstu primindamas apie nepriklausomybės metus.

Diplomatas priklausė Lietuvos istorikus telkusioms draugijoms, tačiau veikliai narystei kliudė ir nuo Kauno diplomataų skyręs geografinis atstumas, ir užimtumas. Jis palaikė ryšius su 1927 m. kovo mėn. įkurtos Lietuvos universitete veikusios Humanitarinių mokslų ir literatūros draugijos Istorijos skyriumi. Negalėdamas atvykti į steigiamąjį jo narių susitikimą, laišku pažadėjo: „Kiek tat man leis mano tiesioginės pareigos, aš apsiimu būti Istorijos sekcijos dispozicijoje ir eiti visas pareigas, kurias man draugija uždės.“¹²⁵⁶ Be to, jis buvo Lietuvos istorijos draugijos narys rėmėjas. Sužinojęs apie jos įkūrimą 1929 m. gegužės 18 d., P. Klimas paprašė savo bičiulį, vieną iš steigėjų A. Janulaitį, priimti jį į šią draugiją: „Tegaliu pareikšti tik pritarimo tam seniai ir iš savo pusės

¹²⁵⁴ P. Klimo laiškas A. Šapokai, Paryžius, 1939 04 17, LCVA, f. 383, ap. 18, b. 79, l. 201–201a.

¹²⁵⁵ P. Klimo laiškas A. Šapokai, Paryžius, 1940 04 15, LMAVB, f. 233, b. 55, l. 1.

¹²⁵⁶ P. Klimo laiškas A. Janulaičiui, Paryžius, 1927 03 14, ten pat, f. 267, b. 2813, l. 1.

„Rotary International“ Kauno klubas. Iš kairės: sėdi Kazys Škirpa, Antanas Merkys, Juozas Urbšys, Jurgis Šaulys, Karolis Žalkauskas, Bronius Kazys Balutis, Janas Skaličkis, Petras Klimas, Edvardas Turauskas, stovi pirmoje eilėje Zigmas Toliušis, Jonas Vileišis, André Mandelstamas, Vytautas Gylys, Antanas Žmuidzinavičius, Juozas Jankevičius, Petras Juodakis, Vladas Kuzma, antroje eilėje antras Juška, trečias Kazimieras Pakštas, septintas Jurgis Krikščiūnas, trečioje eilėje penktas Vytautas Soblys, šeštas Maksas Soloveičikas, septintas Vytautas Landsbergis.
Kaunas, 1938 m. spalio 26 d. LNMMB

Turinys

„Man teko sukti visuose sūkuriuose“: įvadas ...5
Beveik be politikos: vaikystės ir jaunystės metai ...20
Gimtojoje sodyboje ...20
Pirmieji metai Marijampolės gimnazijoje ...27
Marijampolės kultūrinio gyvenimo dalyvis ...37
Studijos ir visuomeninė veikla Maskvoje ...45
Lietuvių organizacijose Pirmojo pasaulinio karo metais ...58
Vadovėlių autorius ir redaktorius ...73
Politinės veiklos pradžia ...78
Pakeliui į didžiąją politiką: organizacinio darbo metas ...88
Valstybingumą kuriant ir įtvirtinant ...99
Nepriklausomybės paskelbimo būdo paieška ...99
„Tai yra galutinis Lietuvos Tarybos žodis. Mūsų istorijoje jis yra naujos gadynės pradžia“ ...115
Paryžiaus taikos konferencijoje ...139
„Mano darbas buvo tvarkyti Užsienio reikalų ministeriją“: pirmieji viceministro metai ...152
„Vilniaus klausimas tapo visos mūsų politikos centru“ ...170
Suverenumo įgyvendinimo laikas ...187
„Būsiu visai kaip Senosios Romos Vakarų imperijos valdovas“ ...208
Pirmasis paskyrimas: pasiuntinys Italijoje ...208
Lietuvos santykių su Vatikanu užkulisiuose ...223
Pasiuntinys Paryžiuje: diplomatinės veiklos bruožai ...228
„Propaganda nereiškia pūtimosi, nes per daug pūsti daiktai sprogs“ ...247
Ūkinių, teisinių ir socialinių Lietuvos saitų su Prancūzija stiprinimas ...273
Pasiuntinys Briuselyje, Madride, Lisabonoje ir Liuksemburge ...282
Individualistų sambūvis: pasiuntinys ir jo kolegos ...299
Lietuvos politinio gyvenimo stebėtojas ir dalyvis 1925–1937 m. ...318
„Vienybės bent tiek, kiek elementarinis protas reikalauja“ ...318
Petro Klimo Lietuvos saugumo sampratos kaita ...328

Pastangos spręsti santykių su Lenkija dilemas ...346
„Kai vokiečiai mus suko į ožio ragą“: Klaipėdos klausimas 1930–1935 m. ...361
Ieškant daugiatašalės partnerystės užuovėjų ...377
Kol frakas kabodavo spintoje ...401
Šeimos žmogus ...401
Laisvalaikio malonumai ...428
Lietuvos valstybingumo istorijos tyrinėtojas ...441
„Sudemoralizuotoj gangsterizmo internacionalinėj atmosferoj“ ...458
Kaimynių ultimatumų metas ...458
„Mūsų neutralumo politiką nereiktų suprasti kaip savaimę pakankamą“ ...472
„Atidavė Vilnių, bet įvedė įgulas“ ...485
„Man vis dar atrodo, kad tai negali atsitikti“ ...498
„Svėdasų“ viloje ...516
Dvidešimt penkeri metai toli nuo šeimos ...531
„Kur aš nebuvau ir kokių kalėjimų nemačiau!“ ...531
„Esame ‚raisomi‘ tarp nepataisomų“: sovietinės represijos ...539
Aktyvaus gyvenimo pastangos ...549
„Tikrai žiauri atiteko man senatvė“: paskutiniai gyvenimo metai ...565
Pabaigos žodis ...577
Petro Klimo tekstų bibliografija ...580
Šaltinių ir literatūros sąrašas ...589
Santrumpos ...603
Summary ...604
Asmenvardžių rodyklė ...613